

Klippingemønterne fra Kristianstad 1677 – slået under Christian V¹

I 1677 blev der i den belejrede fæstning Kristianstad i Christian V's navn slået primitive nødmønter af kobber og bly i form af firkantede klippinge med normalt kun et ensidigt præg (H. 131-135). Disse mønter har ikke tidligere været gjort til genstand for en stempelundersøgelse.

Af Sven Aagaard

Historisk baggrund²

Det dansk-norske kongerige var geopolitisk stærkt svækket efter Karl Gustav-krigene 1657-1660 med afståelsen af de skånske landsdele foruden Härjedalen, Jämtland og Bohuslen. På forskellig vis forsøgte man fra dansk side efterfølgende at etablere alliancer med henblik på at genopbygge de tabte landsdele. I 1672 indgik man således i forbund med bl.a. den stærke kurfyrst Frederik Wilhelm af Brandenburg om opretholdelse af den Westfalske Freds bestemmelser. I 1674 blev Brandenburg angrebet af Sverige, der var allieret med det mægtige Frankrig. Med Brandenburgs efterfølgende overbevisende sejr over en mindre svensk hærstyrke skabtes det nødvendige momentum til et dansk angreb mod Gottorp under hertug Christian Albrekt, som efterfølgende måtte afstå bl.a. fæstninger til Danmark. Dermed havde det dansk-norske kongerige fået fri bane til at støtte Brandenburg ved at erobre den svenske fæstning Wismar i Mecklenburg-Vorpommern den 16. december 1675.

Indledende krigshandlinger

Med de dermed skabte alliancer og afværgelsen af et potentielt bagholdsangreb fra Slesvig var banen kridtet op

1. Inger Bolt Jørgensen takkes for nyttige kommentarer til artiklen.
2. Den historiske redegørelse er overvejende baseret på Danmarks Historie, bind 8, "Den unge enevælde", Politikens forlag 1964.
3. Den hyppigste form er en firkant med et centralt stempel anbragt som vist på tre af de fire tegninger. For en del mønter, hvor en sekundær afklipping forekommer usandsynlig, er blanketten mindre end stempelen.

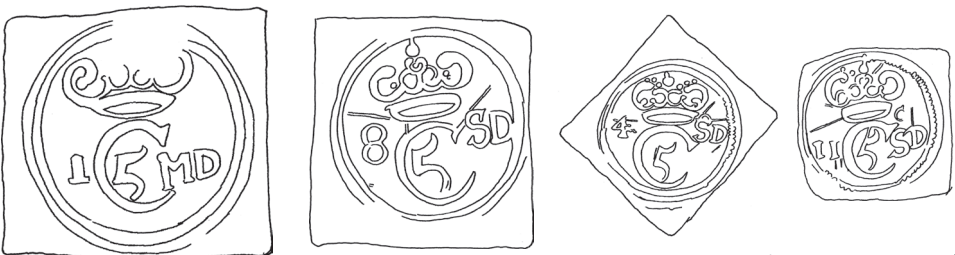

Fig. 1: Eksempler på klippingemønter 1677³

Danske styrker genindtager
Kristianstad i Skåne i 1676:
Maleri af Claus à Moinichen
(o. 1660-o. 1730), 1686.

Til audiensgemakket på Frederiks-
borg Slot malede han 1686-88
ti slagbilleder med motiver fra
Den skånske Krig.

Foto: Torstein, wikipedia.org

til det længe ønskede opgør med Sverige om de afståede landsdele. De første træfninger skete dog i Østersøen, hvor den svenske flåde i juni 1676 ved det berømte søslag ved Øland mistede sit flagskib "Stora Cronan", som sprang i luften efter en kuldsejling, hvor krudtmagasinet blev antændt.

Den 29. juni 1676 landsattes danske tropper syd for Helsingborg, der hurtigt erobrede, hvorefter turen kom til Landskrona, der overgav sig 11. juli 1676.

Erobringen og forsvaret af Kristianstad

Den danske hovedstyrke gik herefter mod fæstningen Kristianstad⁴ beliggende 80 km NNØ for Malmø, der erobres efter et stormløb natten til 15. august 1676. Mens sejren fejredes i København, forberedte den unge svenske konge Karl 11 sit modtræk, og i løbet af vinteren vendte krigslykken med et alvorligt dansk nederlag 4. december 1676 ved Lund, hvor ca. 5.000 danske soldater mod ca. 3.000 svenske soldater faldt.

I foråret 1677 angreb svenskekongen Kristianstad, som dog forsvarede med indædt kraft. I stedet byggede svenskerne skanser for at afskære adgangen til omverdenen og sulte besætningen ud. Fæstningen blev imidlertid forsvaret med stor energi under ledelse af den tyskfødte generalmajor, friherre Hans Wilhelm von Meerheim⁵. I slutningen af maj 1677 blev fæstningen midlertidigt undsat. Her deltog selveste Christian V, som ifølge datidens officielle avis *Daniel Paullis Extraordinaires Maanedlige*

Relationer af juni 1677 ukorrekt skal have udnævnt friherren til generalløjtnant og ridder af Dannebroge⁶. Som ny kommandant tiltrådte 4. august 1677 den ligeledes tysk-fødte generalmajor Carl Henrik von der Osten.

Allerede 9. oktober blev fæstningen atter blokeret af en svensk hærstyrke og fra 27. november fuldstændigt indesluttet. Situationen i fæstningen forværredes herefter med udbrud af skørbug og hungersnød. Da et dansk undsætningsforsøg i sommeren 1678 løb ud i sandet, overgav fæstningen sig 4. august 1678⁷ mod fri afmarch og fuld tilgivelse til borgerskabet for støtten til den danske okkupationsstyrke. Dermed havde fæstningen været afskåret fra omverdenen i næsten et år.

Fremstillingen af nødmønterne

I førnævnte avis berettes følgende: *Den største Mangel/har været paa Penge/hvorfor Herr Meerheim har ladet mynte udaff Kaabber och Tin⁸ Penge adskillige Slags/nemlig til 2 skilling danske/saa och til 4 skilling og 8 skilling og endeligt 1 Mark danske/på den ene Side foruden Stempel/och i hans kongl. Maj. Hafn den samme Mynt ved aabenbarlig Trommeslag for fyllest at annamme/ladet udraabe/med den Tilsagn/at ikke nogen/som dem indtog skulle lide den ringeste Skade der paa/hvor med Borgerskabet var meget vel tilfreds. Størligheden og Formen udaf hver myntede Sort har man udaf hossønende (?) Aftryk at See⁹.*

Møntregnskab

I en anonym avisartikel i Kristianstadsbladet 20. maj 1964 oplyste journalisten Krister Olofsson, der var aktiv i "Föreningen gamla Christianstad", at han sammen med en major Gordon Norrie og Niels Sjögren havde udført arkivstudier om udmøntningen i Hærens arkiv i København¹⁰. Da det indsamlede materiale var gået tabt, udførte Jan-Olof Björk langt senere fornyede arkivstudier i København, hvor han i Landetatens arkiv, Krigsskollegiet vedrørende indkomne breve 1676-1678, fandt et verifikat benævnt "Kaaber og Thin" dateret 14. april 1677, der anførte den samme fejlagtige totalsum¹¹, som også Olofsson i sin oprindelige artikel havde angivet for udmøntningen.

Derimod lykkedes det ikke Björk at genfinde det komplette regnskab, som Olofsson havde publiceret i 1964¹². I verifikatet oplystes, at *"Summa af den nye slag/Mönt utij Kaaber och Thin/Itutsinde tredeser og femb/Rig:Dr 5 mark 2 skilling. Chrststd. 22 Majj 1677/Hendrick Cockum (?) Casseur/Schults*

4. Grundlagt som fæstningsby i 1614 af Christian IV.

5. Galster 1950, s. 29. Friherren levede fra 1620-1688.

6. *Ibid.*, s. 29.

7. Björk & Carlberg 2001, s. 156 angiver, at belejringen strakte sig fra december 1676 til maj 1677, hvilket alene dækker den første periode af fæstningens indeslutning.

8. Som Galster også korrekt anfører, Galster 1950, s. 30, må oplysningen om tinmønter bero på en misforståelse og/eller en forveksling med blymønterne, der som nyslåede kan minde om tin.

9. *Ibid.*, s. 29-30. Efterfølgende vises fire tegninger af mønterne.

10. Björk & Carlberg 2001, s. 157-158.

11. Summen er i Olofssons artikel ifølge Björk & Carlberg 2001, s. 159 angivet til 1.035 daler 5 mark og 2 skilling.

12. *Ibid.*, s. 158.

(?) *Auditeur*¹³. De af Olofsson publicerede regnskabsdata er gengivet i nedenstående tabel 1¹⁴. Det bemærkes, at regnskabet ikke omtaler udmøntning af kobber 1 marker (se senere).

Omkostningerne til udmøntningen var som tabel 2¹⁶. Det fremgår således, at udgifterne til fremstillingen af nødmønterne udgjorde omkring 14% af den udmøntede sum af klippinge.

Ægte contra falske klippinge

Det er alment kendt, at der i nogle tilfælde er sat spørgsmålstegn ved ægtheden især af blyklippinge. Indtil videre er der dog ikke gjort forsøg på nærmere at afklare, hvordan falske klippinge skelnes fra ægte mønter.

I 1600-tallet var der stor opmærksomhed på risikoen for møntforfalskninger. I Kristianstad har man givetvis været ekstra bevidst om den øgede risiko for forfalskninger ved

Tabel 1: Regnskab over udmøntningen af klippingemønter i Kristianstad 1677

Kobber: 116,96 kg				Stykker
8 skilling	469 daler ¹⁵			5.628
4 skilling	13 daler	4 mark	8 skilling	330
2 skilling	92 daler	5 mark	14 skilling	4.463
Bly: 90,78 kg				
1 mark	28 daler	4 mark		172
8 skilling	144 daler	1 mark		1.730
4 skilling	201 daler	5 mark	12 skilling	4.847
2 skilling	40 daler			1.920
I alt	990 daler	3 mark	2 skilling	19.090

Tabel 2: Regnskab over udgifterne til udmøntningen af klippingemønterne.

Arbejde	Person	Løn
Gravering	Ukendt	7 daler 2 mark
Stempelfremstilling	Hans Jensen	2 daler 5 mark
Kobberindkøb	Rådmand Aage Hendricksen	69 daler
Blyindkøb	Kandestøber Christoffer	44 daler 3 mark
Kobberslagning	Kleinsmed Christoffer Man Kleinsmed Matthias Kipper Kleinsmedesvend	8 daler
Blybearbejdning	Glarmester Peter Loback	3 daler 2 mark
Møntprægning	Kleinsmed Christoffer Man Kleinsmed Matthias Kipper Kleinsmedesvend	3 daler 8 mark
I alt		139 daler 5 mark

udgivelse af så primitive, énsidige nødmønter som de aktuelle klippinge. Der kan derfor ikke herske tvivl om, at man har bestræbt sig på at kunne afsløre forventede forfalskninger, når nødmønterne senere skulle indløses med god mønt. Spørgsmålet er derfor kun hvordan.

I nedenstående typeoversigt er vist mønter, som må antages at være ægte. Med undtagelse af stemplet til 1 marken, som kendes fra Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet (KMMS) og Bille-Brahe (stanniol) (se senere), karakteriseres disse sandsynligvis ægte stempler ved, at der i præget er indføjjet mange ridser, hvoraf kun enkelte vil kunne opfattes som en naturlig del af møntbilledet (forlængelse af C's fane). Disse ridser er så markante og principielt ensartede på de forskellige nominaler, at det forekommer meget lidt sandsynligt, at de er fremkommet som egentlige fejl ved stempelfremstillingen. En nærliggende forklaring er derfor, at de er anbragt helt bevidst i stemplerne til brug for en fremtidig ægthedskontrol af mønterne¹⁷.

Hvert af de stempler, som generelt mangler sådanne ridser, og som følgelig må vurderes at være falske, er maksimalt registreret anvendt til tre mønter, hvilket samlet peger i retning af en uautoriseret produktion. Det er uvist, hvornår forfalskningerne er foretaget, og nogle kan meget vel være samtidige. Disse formodede falske stempler er vist efter typeoversigten.

Typeoversigt¹⁸

Stempeltegningerne er fremstillet ved brug af mikroskop-tegnetoden¹⁹, senere omdøbt MDTM.

13. Gengivet fra Björk & Carlberg 2001, s. 158, hvor verifikatet vises fig. 4.

14. *Ibid.* bild 5, s. 159.

15.1 daler = 6 mark, der hver = 16 skilling.

16. Sammen drag af Björk & Carlberg 2001, bild 6, s. 159.

17. Ægte stempler kendes også fra klippinge, hvor den firkantede blanket sekundært er beklippet.

18. Undersøgelsen er baseret på afbildninger i auktionskataloger samt fotokopier af eksemplarerne i KMMS og af stanniolafrtryk i Schous kartotek, som opbevares på KMMS. KMMS takkes for adgang til at indsamle det nødvendige dokumentationsmateriale. Da klippingene har en unik form, har det i flere tilfælde været muligt selv for stanniolafrtryk at identificere senere auktionssalg af de undersøgte mønter. Bilag 1 giver en oversigt over de anvendte forkortelser for museumssamlinger. For forkortelserne over auktioner se Aagaard 2011, s. 319-330.

19. Aagaard 1984, Aagaard & Märcher 2015.

20. Det ene og bedste eksemplar angives udtaget af "den danske hovedsamling efter 1513". Ud fra mønternes udseende vurderes de at være ægte.

1 Mark bly (H. 132, S. 51).

Stempel 1M-1

Registrerede eksemplarer: KMMS (2 eksemplarer)²⁰;
Bille-Brahe (stanniol) = LEB?.

8 Skilling kobber (H. 133A, S. 52).

Stempel 8S-1

Registrerede eksemplarer: KMK (stanniol); Bech (stanniol); Hauberg (stanniol); LEB (stanniol); skiferdækker Ernst (stanniol); Bille-Brahe (stanniol) = AHL 66/1068 = HØI 18/749; LEB (stanniol) = AHL 15/817 = HØI 127/1786; Schulman (5-6.7.1922)/210; Glückstadt (stanniol) = Broge/636; ABR 527/353; ABR 565/1122; ABR 578/1344 = ABR 585/1447; ABR 645/360; Bonefeld/542; Mynthuset (15.10.1989)/139 = Auktionsverket (22-23.3.1991)/9091; AHL 35/1275 = OMH 17/754; OMH 52/680; EBM 1/54; Horn 17/189 = HØI 29/1143; OMH 13/209 = HØI 2/493; HØI 4/755 = HØI 23/1483; Kühl/347; PHK 9/177.

8 Skilling kobber (H. 133A, S. 52).

Stempel 8S-2

Registrerede eksemplarer: KMMS; Oslo (stanniol); Bergen (stanniol); KMK (stanniol); Lund (stanniol); Uppsala (stanniol); LEB/6874 eller 6875 (1 stanniol, 3 eksemplarer af ukendt udseende solgt på dubletauktionen lot 3331-3333); Guildal (stanniol); Hess 27/1380 (ex. Virgil Brand); ABR 142/80 = Horn 36/255; LEB (stanniol) = ABR 362/214 = HØI 1/523; Hauberg (stanniol) = AHL 38/1970 = ABR 578/1345; AHL 35/1276 = AHL 40/2120 = Lerche/917 = OMH 17/753; Lerche/918; AHL 39/1951; Horn 37/192; KSH 376/435 = JDK III/727(beklippet); KSH 467/389 = HØI 9/612; Broge/697 = Hede I/343 = MISAB 12/197; Stockholm Auktionsverk 4/9455 (21.11.1987); Zinck 5/176 (ex. NF 1928); MISAB 7/682.

8 Skilling bly (H. 133B, S. 53)²¹

Stempel 8S-1

Registrerede eksemplarer: KMMS; Bergen; KMK; Lund; Bech (stanniol); Bille-Brahe (stanniol); Guildal (stanniol – 2 ex); Skiferdækker Ernst (stanniol); L. Chr. Petersen/1239; Hauberg/3750; HØI 7/554 = JDK IV/228 (ex. Fjeldgaard Andersen); LEB (stanniol) = Ernst I/431 = Horn 36/256 = ABR 764/5211; AHL 11/1028; ABR 527/354 = Lerche/920; Lerche/919 (ex. Auktion i Kristianstad 24. januar 1976); Bille-Brahe (stanniol) = ABR 535/613; HØI 9/614; Zinck 6/193 (ex. Hess 1927); Heritage 14.1.2014/30043 (samling Dr. Hagerman).

8 Skilling bly (H. 133B, S. 53)

Stempel 8S-2

Registreret eksemplar: Aarhus (stanniol) (stjålet?).

4 skilling kobber (H. 134A, S. 54)

Stempel 4S-1

Registrerede eksemplarer: Bergen (stanniol); KMK (stanniol); Göteborg (stanniol); Bille-Brahe (stanniol); Bech (stanniol); Hauberg/3751; LEB dubletauktion/3337 (+ stanniol) = Hede I/345; Rag. I/654 = Zinck 1/225; Guildal (stanniol) = ABR 535/614 = JDK I/694; PHK 7/173.

4 skilling bly (H. 134B, S. 55)

Stempel 4S-1

Registrerede eksemplarer: KMMS; Odense (stanniol); Oslo (stanniol); Bergen (stanniol); KMK (stanniol – 2 eksemplarer); Lund (stanniol - 2 eksemplarer); Uppsala (stanniol); LEB (stanniol – 2 eksemplarer); Broge/699 = Hede I/346; Bille-Brahe (stanniol); Glückstadt (stanniol); Guildal (stanniol); skiferdækker Ernst (stanniol); LEB (stanniol) = Bech (stanniol) = ABR 645/361 = HØI 9/615 = HØI 21/985 (blankethjørner afrundede); Henry Christensen 8.5.1963/338; ABR 864/499 (blankethjørner afrundede + hak); Hirsch 2/1408 (Stockholm); OMH 49/608; ABR 527/355 = Lerche/922 = MISAB 2/466; Lerche/921 (afrundet blanket); Lerche/923 = PHK 4/139; Horn 36/257; ABR 535/615 = HØI 6/314; KSH 376/436 = JDK II/239; MISAB 7/683; MISAB 9/1116; Zinck 4/188 (ex. NF 1929) (blanketspidser afskåret); Kühl/348.

21. Monten mangler i LEB's samplingsfortegnelse, men må utvivlsomt findes i samlingen, da der solgtes et eksemplar på dubletauktionen i 1925 (lot 3330).

2 skilling kobber (H. 135A, S. 56)

Stempel 2S-1

Registrerede eksemplarer: Odense (stanniol); Bergen (stanniol); KMK (stanniol – 2 eksemplarer); Lund (stanniol); Uppsala (stanniol); Eremitagen (stanniol); Bech (stanniol); Bille-Brahe (stanniol); Glückstadt (stanniol – 2 eksemplarer); LEB (stanniol); skiferdækker Ernst (stanniol); Hauberg/3753; Hess 27/1380 (14-16.10.1964); Hede I/347 = MISAB 12/199; AHL 35/1277 = OMH 17/755; Auktionsverket 4/9456 = Auktionsverket (21-23.3.1991)/9092; Horn 13/306; Horn 19/88; LEB (stanniol) = Horn 30/197 = OMH 13/210; Horn 36/258 = ABR 864/245; ABR 389/3252 = HØI 29/1144; ABR 364/362 = HØI 9/616; ABR 527/356 = Lerche/924; Lerche/925 = JDK III/728; ABR 824/5255; IK 29/92; HØI 21/986; PHK V/143; MISAB 8/63; Zinck 2/172.

2 skilling kobber (H. 135A, S. 56)

Stempel 2S-2

Registreret eksemplar: ABR 645/362 = HØI 9/637 = ABR 829/5130²².

22. Bedømt ud fra katalogafbildningen, synes der at være tale om en ægte mønt. Da udmønningen af 2 skillinger har været relativt stor, forekommer et stempelantal på tre ikke at være urealistisk.

2 skilling bly (H. 135B, S. 57)

Stempel 2S-1

Registrerede eksemplarer: LEB (stanniol); HØI 21/986 (fejlagtigt angivet som en 4 skilling).

2 skilling bly (H. 135B, S. 57)

Stempel 2S-3

Registrerede eksemplarer: KMMS; Bergen (stanniol); Bech (stanniol); Bille-Brahe (stanniol) = Hede I/348; Guildal (stanniol); Hauberg (stanniol); LEB (stanniol); ABR 527/357 = JDK I/1239; Glückstadt (stanniol) = Broge/702; Horn 18/183; HØI 9/618; HØI 127/1787; KSH 376/434 = JDK IV/229; KSH 444/37; Lerche/927 = PHK VI/132; Kühl/349.

2 skilling kobber (H.131, S. 51)

Registrerede eksemplarer: KMMS; LEB/6873 (ex. Mønthandler Krautwald).

Tegningen er udført efter eksemplaret i KMMS. Som det tydeligt fremgår er mønten stærkt mispræget. Det er uvist, hvordan eksemplaret i LEB's hovedsamling fremtræder. Dens sjældenhed i forhold til øvrige 2 skillinger kan skyldes, at mønten var en prøvemønt, som blev opgivet, da udmøntningsforholdene i Kristianstad ikke gjorde det praktisk muligt at præge tosidede mønter. Situationen nødvendiggjorde det jo i princippet heller ikke.

Formodet falske stempler

Det først viste formodet falske 1 mark stempel kendes kun fra én mønt, som overraskende er af kobber. Ifølge regnskabet blev 1 marker alene fremstillet af bly og i et antal af kun 172 stykker.

Selv under de vanskelige omstændigheder, som herskede i Kristianstad, må man gå ud fra, at de involverede personer – som sædvanen var – gjorde sig umage med at levere et retvisende regnskab. Det forekommer derfor højst utænkeligt, at der til fremstilling af 1 marker blev produceret tre prægestempler, og at fremstillingen af kobber 1 marker ydermere blev holdt skjult. På trods af et umiddelbart tilforladeligt udseende må "1 marker" i kobber derfor anses for at være en (senere?), professionelt fremstillet forfalskning.

ex. PHK 8/164 = KMMS.
kobber

KMK (stanniol)
bly

Eremitagen (stanniol)
kobber

Privatsamling
(bly)

Hede I/344 (ex. Glückstadt) (bly);
KSH 376/437 = HØI 9/613 =
HØI 21/984 (bly, afrundet og
stærkt korroderet blanket).

LEB (stanniol)
Metal usikkert

HØI 10/1775 (bly); HØI 18/750 (bly) + privat-
samling

Bilag 1: Forkortelser for museer

Bergen: Universitetet i Bergen, Bergen Museum, De kulturhistoriske samlinger.
 Göteborg: Göteborg Stadsmuseum.
 KMMS: Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, København.
 KMK: Sveriges ekonomiska Museum, Kungliga Myntkabinettet, Stockholm.
 Lund: Arkeologiska institutionen och historiska museet, Lunds Universitet.
 Odense: Odense Bys Museer.
 Oslo: Kulturhistorisk Museum.
 Uppsala: Uppsala Universitets Myntkabinet.
 Aarhus: "Den Gamle By", Danmarks Købstadsmuseum.

Litteratur

Jan-Olof Björk & Dan Carlberg, "Belägringsklippingarna från Kristianstad",
SNF 2001, nr. 7, s. 156-159.
 Georg Galster, "Klippingene fra Christianstads belejring 1677",
NNUM 1950, nr. 2, s. 29-30.
 Sven Aagaard, "Stempelundersøgelse ved anvendelse af stereomikroskop
 med tegneapparat", *NNUM* 1984 s. 112-115.
 Sven Aagaard, *Frederik III – guldmønt og speciemønt 1648-1670*,
 Dansk Numismatisk Forening 2011.
 Sven Aagaard & Michael Märcher, "The Microscope Drawing Tube Method
 (MDTM) - an Easy and Efficient Way to Make Large Scale Die Studies",
The Numismatic Chronicle 175, 2015, s. 249-262 + tavle 28-31.